

Daar bij die molen...

Martin Goegebeur

In lang vervlogen tijden hebben de mensen van Lichtervelde de molens ten getalle van elf weten draaien. Rond de vorige eeuwwisseling zijn ze stilaan beginnen kwijnen en verdwijnen. De oorlog 1914-18 kwam er drie van de vier nog bestaande neerhalen.

De molens, met hun omgeving van velden, bomen, gebouwen en mensen, bij elk seizoen, zijn steeds een onweerstaanbare verleiding geweest voor schilders, fotografen en dichters. De ingelaste illustraties zijn een stuk Lichtervelds leven, waarnaar vele jongeren een stukske heimwee zullen hebben.

De molens hebben een grote rol gespeeld in het leven van ons land en zijn bewoners. Wat de molens al niet deden? Graan malen, olie persen, hout zagen, water oppompen, tabak kerven, enz. Zowel in de steden als in de dorpen waren de molens onmisbare werktuigen. De techniek van de molenbouw is een onmisbare schakel in de evolutie naar de latere machinebouw. Men spreekt zelfs van "het houten tijdperk".

Het romantische van "daar bij die molen" verdwijnt vlug als we het leven van de molenaar volgen in zijn dagelijks werk. Niet elke dag was er voldoende wind om te malen (er zijn hoogstens 100 winddagen om te malen per jaar, en slechts 50 om op volle kracht te malen). Vooral na een periode van windstilte moest er van in de vroege morgen tot 's avonds laat gedraaid worden. Als de molen vol graan lag, werden de boeren ongeduldig, maar "wie eerst komt, eerst maalt".

Bij het naar de molen gaan berekende de molenaar reeds hoeveel zeil hij moest opleggen. Hij had de keuze uit ongeveer tien verschillende oppervlakte zeilen: van volle zeilen voor de vier wieken tot zonder zeil draaien bij felle wind. Bij onregelmatige wind of plots onweer moest hij er goed op letten zeil te minderen of de molen stil te leggen vóór de windstoten kwamen.

Er kon grote schade gebeuren: van gebroken tanden in de kamwielen tot breuk van het wiekenkruis. Het ergste was wel een wilddraaiende molen die "door de vang ging" en niet meer stil te leggen was.

Vóór het opzeilen moest de molen eerst naar de wind gedraaid worden. Dit noemde men kruien. Dan volgde het smeren van de gaande delen met varkensreuzel, paardevet, groene zeep. Met het luiwerk werden de zakken graan tot op de steenzolder getrokken en uitgegoten in de graanbak of kaar. De vang (de rem) werd losgetrokken en het malen kon beginnen.

Intussen moest de molenaar op de meelzolder het meel controleren. Zo kon men de molenaar steeds aan de maalbak zien met een hand in het meel dat vers van de stenen naar beneden in de bak kwam. En telkens de wind veranderde van richting moest de molen verkruid worden. Soms 10 keer en meer per dag.

In de wintermaanden is molenwerk een koude affaire. De deur staat altijd open en bij het

op- en neerlaten van de zakken tocht het langs de valdeuren als in een schoorsteen.

Op een windmolen was er nooit verwarming. Als er kans op vorst was moest de molenaar goed opletten dat de zeilen droog bleven. Natte zeilen vriezen als een blok aan de wieken vast. Vooral tegen de avond was dat een echt gevaar. Dan moest men 's nachts bij de molen waken, want met vastgevroren gezeilde wieken kon elke windstoot de molen onverwacht in gang zetten.

Vroeger werd het malen betaald in natura: het scheploon. Het geld was schaars en de boeren hadden liever dat er wat van hun graan afgehouden werd. Het scheploon bedroeg meestal 6 tot 7% van het te malen graan. Het afhouden gebeurde met een speciale schep. De wantrouwige boer verdacht de molenaar ervan dat deze veelal te diep schepte. Maalders en bakkers waren alom gekend als dieven en pakkers.

Dit neemt niet weg dat de molenaar op het dorp tot de vooraanstaanden behoorde. Hij werd geacht om zijn kennis van het weer en door de vele bezoekers was de molenaar goed op de hoogte van alle gebeurtenissen in de streek. En vanuit zijn hoge uitkijkpost kon hij veel zien in het dorp.

De meeste molenaars hielden kar en knecht. Het waren de ketsers met hun ketserkar. Zij moesten het graan bij de omliggende boeren afhalen en het meel terugbrengen. Ze hadden veelal een ezel of muilezel daar deze veel taaiër waren dan paarden. De ketserkar was een lange wagen op twee wielen met tramen. Er waren twee soorten wielen: 4 duim velgebreedte voor 's zomers in de zandstraten en 2 duim breedte om 's winters de modderstraten te trekken.

Stilaan bracht de concurrentie een einde aan de molenaarsstiel. De windmolen voldeed niet meer aan de eisen van de tijd. Hij was sterk afhankelijk aan de grillen van weer en tja, wind - die op zekere tijdstippen van het jaar, vooral in september, november, februari soms wekenlang uitbleef en het werk enorm verlamde.

De opkomende stoommolens kenden die ongemakken niet, ze kaapten de klanten weg - ze werden er veel vlugger bediend. De ondergang van de molens stond aan de deur.

De goede molenaarstijden waren voorbij. De wind, de goedkope beweegkracht had grillig werk geleverd. 5 tot 60 zakken daags, aan den tarief van 106 kg graan voor 100 kg meel...

Zoals reeds gezegd betaalde de molenaar zichzelf met z'n deel, zijn loon, uit andermans zak te scheppen, zoiets noemde men mulderen. Vandaar dat in die tijd in de volksmond, op de kappe van de molenaar, wegens dat scheppen, geen spreuken ontbraken; tussen haakjes het volgende:

In de biecht kreeg Martientje, de molenaar, voor penitentie, z'n schup van de helft in te korten. Hij voldeed daaraan met de helft in te korten van ... de schuphandhaaf.

De meeste molens hadden ook hun roskot (ros = paard), een bijgebouw in strodak, waar in gemalen werd met paarden bij windstil weer.

De molens, hier ingevoerd uit het Oosten tijdens de kruisvaarten (tevens ook de Arabische cijfers), brachten het nieuw bedrijf der molenmakers tot stand, zwaarhoutbewerkers, ervaren mechaniekers die zich bedienden van alaaam, zichzelf. De rechtstaande schalk, ook bij torenbouw gebruikt, een stevige boommast door vier gespannen pinkels, sterke kommels, in evenwicht gehouden- en met behulp van schuiflopen gingen de tonnenzware gewichten de hoogte in. De molensteen kon tot 1.800 kg wegen en het geheel van de molen werd op 50.000 kg geschat.

De molenmakers der streek, destijds van verre en naar het schijnt zijn deze nog niet vergeten. De Wybo's en Lieven's uit Zwevezele, de Kerkhof's uit Ingelmunster, de Coussée's uit Meulebeke en Gits, de Decadt's uit Staden, de Ringaert's uit Beveren, de Vanhevel's uit Ichtegem, enz...

Maar nu iets over die prachtige molens van Lichtervelde.

1 Hofmolen (Bouttens meulen); 1166 - 1918

De kasteelheer van Lichtervelde, die het malen onder de voorrechten van zijn heerlijkheid bezat, beschreven in een oorkonde van 1430, liet zijn Molen van 't Hof, Hofmolen of Bergmolen, oprichten op twee boogschoten van zijn kasteel, op een hoogtepunt, aan de kruising der Zwevezele-, Kasteel- en Fonteinestraat, zijnde volgens den Ommelooper van 1714:

Een erfve daer 't muulenhuis ende bergmeulen staet, proprietarissen, de Heeren Barons dezer prochie.

Het jaartal 1166 stond gebeiteld in de steenbalk van de molen. Het molenhuis dateert uit 1724. Een doorkorven hoekstijl, binnen, vertoonde de sporen van verleden eeuwen, wanneer de klanten hun koren aanbrachten, gewapend tegen plundersaars en hun bijl in de eiken stijl plantten tot de terugkeer.

De laatste eigenaar-molenaar, Henri Boutte, zag zijn molen door de Duitsers op 15/10/1918, de laatste dag van hun aftocht, met dynamiet vernielen.

2 Statiemolen (conyn- of ceunmeulen); vóór 1568 - 1905

Wanneer in 1554 de bevolking, volgens de stichtingsakte van de St.-Sebastiaansgilde, tot over de 2.000 zielen was aangegroeid, richtte de heer een tweede molen op, twee kilometer westwaarts van de eerste, op de wijk "Het Hol", nu de Statiewijk waar de Stegelstraat nog aan herinnert. De kerkrentboek van 1568 zegt dat de molen dan reeds bestond:

Item Jonckheer Antheunis Van Huele, schiltknaepe, heere van Lichtervelde syn behuysde hofstede met de nyeuwe coornemuelene - zo men gaat naar de ketelbuuscherstraet - staet de herberghe die men noompt 't Conynhol.

Later herberg "La Station", en nu "de statie". Vandaar dat de molen ook de naam van Conyn- Ceunmeulen droeg. Later werd het "de statiemolen", behorende aan de familie Depuydt, molenaar Jules Delbeke. De molen werd afgebroken in 1905. Op de illustratie van vorige pagina zie je op de achtergrond de eerder vermelde herberg "La Station". Ook wel noemenswaardig is dat je op de achtergrond (rechts, achter de boom) de molen van Devos bemerkt, verder besproken in punt 8.

3 DE PELIKAANMOLEN; 1779 - 1915

De Pelikaanmolen situeert zich ten oosten van de staatskalsijde Oostende-Gent, die door Lichtervelde loopt, kalsijde voltrokken in 1777. De aangroei der bevolking, dan gestegen tot 3.790 zielen, noodzaakte een derde korenmolen. Deze molen kwam er niet zonder tegenstand. Trouwens zo kan men het ook afleiden uit de vier jaarschriften in de balken gebeiteld. Ze vormen samen het jaartal 1779:

nlettegenstaande aL De VerVoLgers Ick DraYe eVentWel,

ik Wlert hler gestelt Door Dheer graVe Van LIChterVelde.

Van Dheer MeULenaere BaLIU Wlert Ik aLhler gesoCht,

Ik WEert geMaekt Door WeeroUsseLaers CheILLaert In 't Jaar...

Wij Maerten Cool en Pieter Decock – schepenen der heerlijkhe ende gemeene vierschaere artificeren voor waerachtigh datter op de selve prochie van Lichtervelde staen ten gerieve van het ghemeente - drie Cooren wijntmeulens er drie rosmeulens en dat er bovendien noch zijn geregeert zondern buyten net verre afgelegene de selve prochie – ses ander cooren wyntmeulens te weten twee noort west bij de selve prochie op thourout genaemt den Schaxmeulen en den grijspeirmeulen, item Eenen, zuyt west Jegens aen dese prochie op gidts genaemt den oliemeuylen, Item Zuyt bij dese gemelde prochie van Lichtervelde op de gonne aan beveren genaemt rooseboones meulen, , Item noch Zuyt op ardoye genaemt Straetemeulen en de Eyndelinghe wat oost van de selve prochie onder Swevezeele genaemt Stampcotmeulen met gebruyck van welcke negen Coorenmeulens wintmeulens met hunne respective rosmeulens de Inwoonders deser gemelde prochie van Lichtervelde gerieft worden zonder datter aen ons oyt claghten zijn te hooren gecommen over datter Courtresse of gebreck van voordere meulens op de selve prochie; Zouden zijn aldus verleent om te hallideren daer het schooren zal binnen de prochie van Lichtervelde desen 12^e Juny 1772.

AKTE ONDERTEKEND door M. Decock
T. Decock

Verklaring omtrent het oprichten van de 'Pelikaanmolen' (Plaatsemolen).

Bron: archief Brugge: verklaring van de molens, 1772

Op 8 Oogst (augustus), 's morgens, deed het nieuws de ronde dat de molen van de Pelikaanwijk met veel gekraak 's nachts was ingestort. De ingekwartierde Duitse soldaten waren niet vreemd aan die instorting. Het enige wat er overbleef was een hoop van neergeplofte molenstenen, ontredde wielen en uiteengerukte balken, met de ingekorven jaarschriften. Clement Vervaeke, de laatste eigenaar, zag op deze wijze zijn molen verdwijnen.

4 Ypershoekje molen (Denysmolen, statiestraat); vóór 1568 - 1922

De Heren Barons gaven in de bloeitijd der jaren 1500 aan hun laten of horigen toelating om oliemolens op te richten. Deze molens zouden tenslotte ook geen concurrentie betekenen voor de bestaande korenmolens. In 1568 wordt hun bestaan reeds vermeld in het kerkrentboek:

West van de kercke, een erfve up den steenackere daer Pieter Pattyn syne nieuwe olyemuelene uppe ghestelt heeft

Die molen, die tot doel had, kool-, lijn- en raapzaden in olie te raffineren. De molen werd naderhand in steen herbouwd, de laatste eigenaar was V. Denys-Tempelaere, die molenaar was tot na de oorlog, waarna de molen als laatste van de elf verdween.

Een gelukkig toeval heeft gewild dat in 1917 een Duits soldaat in 't molenhuis in het kwartier -met veel talent- naar natuur, er een kunstig waterverf afereentje 30 x 20 van gemaakt heeft, tot aandenken van de oorlog en de molen.

Het binnenwerk van de molen verhuisde bij de afbraak in 1922 naar Koekelare, wijk Ooievaar, waar een nieuw opgerichte windmolen een herinnering zal blijven aan de Lichterveldse "Olyemuelen".

Van de volgende molens ontbreekt jammer genoeg een illustratie. Mensen die eventueel nog fotomateriaal hebben of iemand kennen, deze zouden de Heemkring een groot plezier kunnen doen, origineel of kopie te bezorgen.

5 De Groenendaalmolen; vóór 1594 - 1900

Een twintigtal minuten gaans Zuid van 't kasteel, bevond zich ook een oliemolen, die reeds voorkomt op de geschilderde kaart van het Brugsche Vrije, door Pourbus uit 1597 in 't stadhuis van Brugge. Vervaecken's Groendaalmolen verdween in 1900.

VERKOOPINGE
VAN EENEN WEL GEKALANTEN

**KOORN-
WIND-MOLEN**

EN EEN BEBOUWD EN BEPLANT
Hofstedeken,
Groot omtrent 6 Bunderen, 63 Roeden, 55 Ellen, (15 Gemeten),
GESITUEERD OP HET GEHUGTE
GROENENDAELE, TE LICHTERVELDE.

Waeraf den INSTEL en VERHOOGING zal geschieden op Vrydag 26 Maerte aenstaende, en den Absoluten OVERSLAG op Vrydag 16 April 1824, telkens ten 5 uren na-middag in de herberg de Zwaene, bewoond door sieur Augustin Goddyn, op de Markt, te Lichtervelde.

Er is wel gekalant KOORN-WIND-MOLEN, met Rossekot daer by, staende op een HOFSTEDEKEN, groot onder Hofplaats, Boomgaard, Hovenierhof, Zeyland, Moersch en Bosch, omtrent 6 bunderen 63 roeden 55 ellen, waerof de Gebouwen bestaan in gerievelyk Woonhuys, Koey, Peerde- en Zwynstallen, al in steen onder een dak, voorts een groot Ovenhuys ook in steen en gedekt met sinnen, west daer by, item Scheure met nog een Zwynstal en Karrekot, gesitueerd ter gemeente van Lichtervelde, verre oost van de kerke, op het gehugte Groendaele, ten gebruyke van den mede Eygenaer Ignace Vervaecke.

Om door den Kooper daeraf in het gebruyk te komen, te Kersdag 1825.

Den Kooper zal hier op mogen bezet houden, het gene hem zal afslag doen op syne koopsomme, twee eenwige Renten, d'eene van 4200 guldens Nederlands, in Kapitaal, te vier ten honderden 's jaers, en d'andere van 668 guldens 57 centen, kapitaal een 29 guldens 64 centen, 's jaers.

En wyders op zeer voordeelige Conditiën, die ter gemelde dagen, ure en plaets zullen voorgelezen worden.

ER ZULLEN WYN-PENNINGEN TE WINNEN ZYN.

ELK ZEGGE HET VOORT.

Thourout, Boekdrukkery van P.-J. STOCK.

6 De vijfwegenmolen (Carbonez); 1876 - 1906

Na de Franse Revolutie, als de voorrechten van Heren en molens afgeschaft en het malen vrijgegevens werd, werden bij de vijf bestaande nog zes andere opgericht.

De Vijfwegenmolen, Carbonez, die voordien op de Vijfwege stond, achter de herberg "De Brakke", werd in 1876 naar de Turfhouwehoek verplaatst door Fr. Vervaeke, om in 1906 afgebroken te worden. De stenen voet van de molen bleef tot op vandaag nog gedeeltelijk bewaard.

7 De Torhoutstraatmolen; - 1883

De Torhoutstraatmolen situeerde zich 5 minuten ten Noorden van de kerk, ten Westen van de straat. De laatste eigenaar was Eug. Van Canneyt. De molen verdween in 1883, later werd het molenhuis nog bewoond door wed. Beeuwsaert.

8 Molen Devos; - 1919

Deze molen bevond zich aan de Zuidkant van de Statiestraat. Hij werd geplaatst door Pieter Devos in 1855, en hij was afkomstig uit Seclijn, tussen Rijsel en Atrecht, de streek van de gekende 99 oliemolens, die aan één en dezelfde eigenaar toebehoren. De 100ste molen, uit goud gesmeed, stond in 't huis van de eigenaar, zegt de volkslegende.

De Duitsers richtten hem in tot mitrailleusepost. Hij verdween in 1919, om plaats te maken voor de stoommaalderij-zagerij van A. Vancollie-Devos.

9 Beverenstraatmolen; - 1881

De Beverenstraatmolen, gekend als eigendom der Maeseelens, stond opgericht op 8 minuten Zuid-Oost van de kerk, ten Oosten van de Beverenstraat, tot 1881.

10 Delbeken's molen; - 1900

Delbeken's stenen molen stond op de Artoishoek (aan de taverne Samira), ten Westen van de Brugsche kruiskalsijde. De molen was een schorsmolen. Men diende dus eikenschors te malen, die later gebruikt werd als looistof om dierenhuiden tot leder te bereiden. Deze molen fungeerde tot in het jaar 1900, het jaar waarin hij afbrandde.

11 Het snuifmolentje; - 1886

Ten Oosten van de Gitswegel (later Damwegel) bevond zich de kleinste molen uit de reeks. De molen maalde onverdroten de tabak tot poeder ten gerieve van de snuifneuzen. Dit molentje was trouwens beroemd in de tijd van het veelvuldig gebruik van snuiftabak.

Deze bijdrage werd voor een stuk gehaald uit een krantenartikel dat Cleophas Sintobin publiceerde in 1938, en dat hij op zijn beurt uit de volksmond vernam; meer bepaald van een molenaar die z'n dierbare molen zag verdwijnen in de oorlog, waar hij al z'n leven had

doorgebracht en waarvan hij mag zeggen, of liever mocht:

...daar bij die molen, die molen waar ik zoveel van hield...

Heemkundige kring Karel Van de Poele